

8467

~~12187~~

FEHÉR KÖNYV

IRJA

Bródy Sándor

BUDAPESTEN

AZ IRÓ KIADÁSA

~~D. 577~~
8487

FEHER KONYV

1916 november.

Tisza a kihült házban.

Beszélgetés a Nagy Keresővel.

Egy csirke meg egy asszony.

A szerető.

Az előleg.

Magyar Színház- és Filmművészeti Szövetség
TUDOMÁNYOS OSZTÁLY
A fekete macska.

Egy szindarab története.

—
LYON LEA.

Regényes színjáték
három fölvonásban.

Színháztudományi Intézet
könyvtára 1961. sz. 8467

Pallas részvénytársaság nyomdája Budapesten.

Beszélgetés a Nagy Keresővel.

A gazdag emberek engemet úgy érdekelnek, mint a szegények és ha az utóbbiak szimpatikusabbak is nekem, az előbbieket jobban izgatják a fantáziámat. A gazdagokat irigyelni, vagy éppenséggel utálni, gyenge dolog, erre hamarosan rájöttem, mert csudálatosképpen éppen a leggazdagabbak erősen vonzódtak hozzám, de nem ragadt róluk rám az arany, vagy az én természetem, vagy az arany természete miatt, mert ez, tudvalevő, leginkább a maga neméhez, enmagához tapad. Nem tudom, miért szerettek és kerestek engem, amikor ők közönségesen félnek a szegénytől, mert az mindég akar vagy akarhat valamit és szomorú a szaga is. Alkalmasint a

nagy életöröm, amely bennem lakozik és amiből egy szemernyi fölé sok milliárddal, izgatta őket és néhány igazán jóbarátomtól eltekintve, nem egy közülök arra gondolt:

— Vajjon nem lehetne-e ezt, ettől meg tanulni, olcsón, drágán, ingyen megvenni?

A gondnak, egy-egy órájában bizony könnyen csinálhattak volna velem üzletet, de szerencsére és az ő fájdalmukra az életörömet, a vér bőségét és forróságát, az élvező képességet és az uraságot se eladni, se megvenni nem lehet. Úgy vélem, nem egyszer voltam jóakarátú irigységük tárgya és talán ma is, amikor nem egyszer megesik, hogy a füstös hotelszobában ötven, sőt száz millió is idegesen és kedvetlenül cigarettázik körülöttem, amíg magam az ágyban a negyedik délelőtti szivart szívom el könnyelműség boldog vidámságával. Egyikőjünkkel se cserélnék, de nem tudom, egyik-másik, a finomabb fajtájúak, nem cserélnének-e velem? A millió, pláne a sok millió, nyomasztó valami, akkor is, ha örökölt, még inkább az, ha úgy hamarjában egy-két évtized alatt szerzett. Bús lesz, kicsi igényű, vagy tehetetlenül telhetetlen lesz tőle az ember. Azért jó volna egyszer megpróbálni; félek, most már elkéstem tőle...

Meg kell vigasztalnom osztályos társaimat: ha a milliomosoknak a gyerekük beteg, éppúgy fáj nekik. Ha a foguk fáj, éppúgy fáj és aki takarékos köztük, épp olyan takarékos, mint egy kis polgár, aki takarékosnak született. Egyszer együtt uzsonnáltam Gastein mellett, nevezetes kirándulóhelyen két nagyon is sokszoros milliomos öreg úrral. Egy-egy hatos borraivalót adtak a fől szolgáló lánynak, pedig a lány szép is volt, tetszett is nekik. És beszélgettek az uzsonna áráról, amely tavalyról az idénre tízenhat fillérral fölment. Így történik az, hogy amit te kénytelenségből csinálsz, azt ők szenvedélyből, kicsinyességből, az aprópénz tiszteleléből csinálják. No, a nagyot se vetik meg és a millió, amely föléjük került, czibálja őket előre és ez kicsinyt kinos is, majdnem annyira az, mint amikor valaki a száz, a tíz forint után csörtet. Szóval kiegyenlítődik a dolog, de nem egészen.

Azért nem akarom a milliomosokat egyenruhába bujtatni, nem egy a faconjuk és az amerikaiakat nem ismerem, csak könyvből, főképpen abból, amelyet most a német Gus-

tavus Mayerus írt. Gyűlölködő egy legényke lehet ez a kollégám, aki ötven íven át mind azt bizonyítja, hogy az amerikai multi-milliomosok vagyona: rablás, csalás, megvesztegetés — főképp megvesztegetés! —, hamisítás és egyéb ilyen ügyeskedés eredménye. Egyszer-egyszer némi bér-, vagy egyéni gyilkosság is megesik. Én csak becsületes milliomosokat ismerek, akiket a szerencse, az ötlet, a munka, vagy a nagyszerűen alkalmas magyar viszonyok és környezetük lustasága és ostobasága szolgált. Egyszer-egyszer a nagy koncepczió is. Legfőképpen pedig a takarékoság és hogy együtt tudták tartani a «dolgot».

Szívesen beszéltem el velük, hogy és mint történt szép megnövekedésük és nagyon szívesen mondják el a «dolgot.» Fájdalom, hogy azt, aki most közöttük — itt Magyarországon — egy fejjel nagyobb, nem ismerem, még csak nem is láttam. Amit tudok róla, az is vajmi kevés és nem is biztos. Azt mondják, hogy az egész birodalomban, sőt a másik birodalomban ő keresi a legtöbb pénzt — a háborún. Végre is, ez érthető, mert a legszükségesebbet, nem az élelmet, hanem ennek az ellenkezőjét, a lőszert főképpen ő

szállítja. De ennivalót is, húst, billió meg billió kis csinos pléh-koporsókban. Az olvasó most már tudja, hogy ama névről van szó, amely szinte fogalomná vált. Egy szép, szelíd és nyugodt név az egyik, a vezetéknev, ez hogy Weisz. A másik ritka, mert Byron bús-bölcsességű Manfrédján kívül mást, aki e nevet viselte volna, nem ismerek. Hogy került a pesti születésű emberhez, kinek atyja tisztelt, de egyszerű terménykereskedő volt, a nagyapja pedig szintén egyszerű iparos és unokájával éppen ellenkezőleg, a legpuhább anyaggal, a tajtékkal dolgozott. Rendszerint az anyáé a keresztnév-adás joga és rendesen náluk titokban élő nagyratörésükben és fantáziájukban kell keresni eredetét annak, ha a fiú valami különöset és nagyot alkot majd...

Azonban vigyáznom kell, nehogy nagyra legyek milliókkal, mikor mindenki nagyra van velük és amikor látom, hogy a milliomosok is senkit se tisztelnek jobban, mint a milliomosokat, ha csak annyi is van ezeknek, mint nekik; hát ha még eggyel több! vagy rendesebben és könnyebben keresték. A most már biztosan a legszükségesebb municzió gyártójának háborús keresetét: valószínű hogy még a szakértők is többre becsülik, mint a

mennyi. «Száz millió!» mondja az egyik. «Ed- dig!» teszi hozzá a másik szakértő. Olyan summákat mondanak, amely csaknem annyi, mint a szállított áru összege, pedig maga az áru is kerül valamibe. Ő maga, olvasom, tizen- nyolcz millió keresetet vall be hadi adóalap- nak. Ez is csinos összeg és alkalmas arra, hogy azt, aki szerzi, csodálkozással vegye kö- rül szegény fantáziánk. Ez már amerikai mé- ret, ha más erkölcsi alap is. Hogyan lehet ennyit keresni és mit lehet vele csinálni?

Rosszul tájékoztatnak róla, azt érzem. Az biztos, hogy özvegy, hat felnőtt gyermeke van és egy kisasszony, aki a családdal ismer- rős, biztosít engem arról, hogy a Nagy Kere- sőnek budakeszi villájában nincs hálószobája, az ebédlőben egy diványon hál. Se jót, se rosszat nem tud róla senki, pedig ez utóbbi érthető volna és a rosszat mondásban Buda- pest genie. Ellenségei nincsenek, barátjaira nem találok és egy iparos, — mondjuk nagy műiparos és nagy kereskedő — természet- fölötti megnövekedésének élettana homályos előttem. A zsidó nem igen kedveli a halált, a halált osztó szerszámokat pláne nem. Ho- gyan került a mi emberünk ahhoz, hogy en- nek a gyártására adja magát? Pedig biztos,

hogy tiszta fajta, sőt hithű, több barátom látta őt e nehéz esztendő most mulott hosszú- napján, amint reggeltől estig ült a templom- ban, imakendőben vállán és áhitattal, buzgón imádkozott.

Az alak, így messziről, Pest bizonytalan és alaptalan megvilágításában csaknem fantasz- tikus. Elszántam magamat arra, hogy köze- lebről megnézem, én keresem föl, holott ké- nyelemre szoktam és nem igen csinálok vi- zitteket. Nehéz fölkelni délelőtt, de most már beleizgattam magamat, hogy a közönséggel és főképp az olvasóközönség kedvéért izgat a Weisz Manfréd személye és amit jelent. És egy vasárnap délelőtt ott ültem a rendes, becsü- letes méretű íróasztala előtt, szemben vele.

Mást láttam, mint akit képzeltem: semmi dāmoni rajta, nem komor a mesterségétől. Vidám és friss férfi, a szakálla, a haja fekete még, pedig közelebb van a hatvanhoz mint az ötvenhez. Kemény kötésű, erősen széles vállú, gyors mozgású ember, ez nem sklero- tikus, mintahogy az orvosi tudomány meg- követeli az ötvenévet meghaladott pesti em-

bertől. A milliók innen erednek: a kivételesen normális testi egészségtől és annak megfelelő idegerőtől. Hindenburg mondotta Paul Goldmannak: «Az győz, aki tovább bírja idegerővel!» Egyáltalán az győz, nemcsak ebben az örületes viaskodásban, hanem egyáltalán mindenben. A municziógyáros pedig bírja, ez róla az első benyomásom. És ez nagy ritkaság abban a raceban, amelyhez tartozik arcza szerint is. Ez a jellege azonban nem erős és ha czvikkerét leveszi: feje egy délszaki emberé, olyan, amilyent nem egyet látunk Genuától egész Bordeauxig. Mintha a tengerparton élt volna mindég, pedig itt él Pesten, irodában és forró műhelyekben, a lőpor és a friss hús gőzében.

— Hány órát tetszik dolgozni naponta? — kérdezem tőle szerényen.

— Reggel nyolctól esti tizig! — feleli még szerényebben. — Sok felelősség van a vállamon — folytatja dicsekvés nélkül, ami meglep, mert azt már kitalasztaltam, hogy a nagy vagyonú nagy munkaadó nem szégyenlős. A «felelősség» szót se mondja ki súlyosan, hanem természetesen, mintahogy mindent, amit mond, az nagyon is természetes, nem titkolózik és nem fontoskodik. Az

üzletének méretei hallatlanul megnőttek, de «az üzlet — üzlet» maradt:

— Ha nem tolakodás a kérdésem — próbáltam elmélyíteni a beszélgetést — tessék nekem megmondani: jut-e eszébe kegyednek, hogy milyen komor az a nagyipar, amivel foglalkozni méltóztatik?

Vidáman és igen folyamatosan mint a ki mindennel tisztában van, amit mond és csinál, így felelt:

— A mesterségem ez és nekem nincs más gondom, mint hogy azt a lehető legtökéletesebb módon folytassam. Nem akarok magamnak érdemet kovácsolni belőle, de én tudom és mindenki tudja, hogy az én ipartelepem a háború előtt jóval nagyobb szabású volt, mint amilyent a békés idők megköveteltek. Nevezetes szakértők fejüket csóválták, amikor látták és ki is mondták: «erre ugyan nem lesz szükség!» szükség lett és nekem nagy elégtételelem az előrelátásom. Municziónk volt, van és lesz bőviben. Az entente nem volt a helyzet magaslatán, főként a kezdetén, most is erősen rászorul Amerikára és ez szívesen és erősen kiaknázza a szükségüket. De mindezeket az ujságokból ön olyan jól tudja mint én, valljuk meg az igazat, önt is, enge-

met is a magam dolga érdekel. Higgye meg, a háború előtt is, de még jobban a háború alatt úgy érzem: katona vagyok, akinek a kötelességtudásán és a munkáján nagyon sok múlik. És azt is higgye el nekem, hogy szünetlen munkám közben eszembe se jut munkám bére és haszna, azok a milliók, amelyekről akárki más többet gondolkodik és képzelődik, mint én. Eszem ágában sincs passziონátus mérlegeket csinálni, hanem azon töröm a fejem: hol van szükségem egy új gépre, más anyagra, munkásra. Hogy szolgálhatom a hadsereget jobban, gyorsabban. Ezzel ébredek és ezzel alszom el. Pedig könnyen alszom el és nincsenek álmaim. A milliók...

Némi megvetéssel ejtette ki a bűvös szót és nekem nincs jogom, hogy e megvetés természetes hőfokát megmérjem. És azt se tartanám természetesnek, ha a pénz fűtené a nagy kereső munkakedvét is. Végre is tudom, hogy a kis keresőt is hogy hajtja előre és tudok egy evangéliumi lényt, Dosztojevszky Feodort, aki «Raszkolnikov»-ot soha se írta volna meg, ha pénzre nem lett volna szüksége. Hogy élelem kellett neki, hogy ki ne dobják a Baden-badeni lakásából? És a mi gyárosunknak nem kell az ilyes ügyektől tar-

tania? Mindez igaz és se én — talán ön se — törnök magunkat az ő helyzetében és korában, inkább csak néznők a munkát. De el kell hinni ezeknek a multi-milliomosoknak, hogy munkájuk folyamatosságában, a folytonos cselekedetben és készenlétben van a szenvedélyük és gyönyörűségük, ezért nem állnak meg, amíg fizikai ok nem kényszeríti őket rá. Ám ezeknek az egészségük is rendszerint tartós és huzamos, mint egy kitűnő precziós gép, addig járnak, amíg a végzet egy kis szöveget ki nem dob belőlük. Ellenben a pénz is valami: a nagy pénz éhes a még nagyobb pénzre. Maga Weisz Manfréd ur — főrend, úgy tudom — ezt a teoriát alkalmasint nem tudja, mivel a maga egy fejében és két kezében tartván az egész óriási üzemet, csak praktikus dolgokkal foglalkozhatik. Vagy hogy durván fejezzem ki magamat, benne is alkalmasint megvan a becsületes európai pénzcsinálók kicsinyessége és azzal is törődik, amivel törődött kicsiny korában —: hol lehet dróton, spárgán, apróságokon takarítani? Emberen nem spórol, azt mondják. És bár nem tudom, szívesen elhiszem. A benyomásom is az, hogy ez a patriarchális és joviális férfiú — okos.

Másnap aztán együtt voltam vele a műhelyekben. A városon kívül egy másik acél-város ez. Jó lenne leírni, de úgy tudom, hogy most nem szabad, csak a háború után. (A békére áhítozva vágyik maga a municziógyáros is, úgy mondja.) Kár, hogy még csak a keretekről se mondhatom el impresszióimat, pedig ebben a keretben látom jól az alakot. Az első óra után már halálos fáradtsággal követem a forró helyeken, ahol pirosszínű vaj lesz az érczből és szótlán munkások ezrei — úgy vélnéd — tűzkigyókkal játszanak. Neki, aki csinálta és csinálja, szórakoztató multság az, ami nekem, a szemlélődőnek, idegbénító és kimerítő munka. Némán köszönnék a munkások, vidáman köszön nekik vissza, minden és mindenki ismerős itt neki, szívélyesen néz a sok-sok ezer lóerős gépekre és az elsőt, két ember kar között elférőt, amivel legelsőbben dolgozni kezdett: szíves mosollyal köszönti.

Föl kellene használni az alkalmat, hogy a kis gépnél megkérdezzem: mint lett és következett a többi, mint nőtt meg ő maga? De én már arra gondolok, hogyan lehetne valahol leülni és kipihenni az egész látványt, amely még a konzervgyár megsejmlélésén kezdődött. Már ott, ezer nagy állat frissen levágott husának és vérének gőzében megbántam egy kisé, hogy kíváncsi

voltam egy kivételes emberre és arra, ami különöset és nagyszabásut csinált. Már ott tudtam, hogy egészen más szerzet vagyok, még csak nézni se tudom a munkát és annak eredményeit. Viszont ő egyforma fűrgeséggel és bizonyos, nem kellemetlen büszkeséggel mutatta és nézte: a húsaprító-termeket és az óriási üveg-hajót, amelyben ezernyi gép mind halálthozó magot vet Sajátságos azért, hogy az erőszakos elmulás erőszakos gondolata nem kerül itt az ember fölé. A nagy zajjal való életet, a ritmikus hangú munkát látom és érzem. Ha magam volnék, talán másképp lenne. De a Weisz Manfréd kísér és alkalmasint le is néz, hogy el-el maradozok. Ki kivisz a szabad levegőre, dícséri a tájat és megáll velem a tornyokból leakasztott, idevándorolt harangok előtt. Az örökkévalóságot hirdető érczajkak ott hevernek a földön és várják a kohót, amely más szóra formálja majd őket. Gyönyörű mívű hangtalan szájak, nyelv nélkül, test nélkül — ez egy kicsinyt megborzongat.

— Ezekért kár! — mondja a tölténygyáros komolyan. De a következő pillanatban már visz tovább. Csak nem pihenni és nem ellágyulni!

Nem hinném, hogy szentimentális legyen; nem valószínű. De azt hiszem, hogy azok közzé tartozik, akiknek lelkük a Wertheimkassza aczélpánczélijával van vértézve, ám a vért mögött titkos tressorjai vannak az ellágyulásoknak és az érzelmességeknek. A beteg, főképen a beteg emberek iránt érzékük, részvétük, sőt pénzük is van az egészséges gazdag embereknek. A sémiek házi nevelésben, meleg szívú anyákban és nem mindég egyéni dispoziciókban rejlik ez a titok. E különös fajta annyira testében él, hogy a testi kórság a legszörnyűbb előtte, nem tudja nézni és nem tudja megállni, hogy ne segítsen. De mi sem esik tőlem messzebb, mint hogy dicsérjem. Nem illenék ez hozzám; hozzája se. Ő meg bizonyos fázna ettől, mert a fülsikelítő zajban élő immenzusan megnőtt kovács szereti maga körül a csendet, alapjában véve a mestersége is, a személye is diskrét és szerény. Ő mondja, el kell hinnem, úgy viselkedik, az adataim is mellette szólnak. És mellette valának a fiai.

A két fiatalember mérnök, az egyik Angliában, a másik idehaza végzett. Az apjuk legszorgalmasabb munkásai. Mennek utána, de nem olyan keménykötésű, hajókötél idegűek,

mint ő. Az egyik mindég izgalmasan siet, a másik mosolyogva considerál. Példátlanul szerény emberek, az atyjuk kicsattanó életöröme nélkül. Mintha valami szomorúság volna körülöttök a levegőben: ezeknek már terhes a kötelesség és nem széles, de jó szívós vállukon érzik a milliomok súlyát. Nem kell félni; ledobni azért nem fogják. Az atyjuk panaszkodik rájuk, hogy nem élnek, csak dolgoznak, szórakozni nem tudnak. Remélem, ezzel se lesz baj . . .

A harmadik testvér, Daisy kisasszony is részt vesz — hölgyvendégek kedvéért — a szemlélődéseken. Tizennyolcz esztendő, elegáns, nyulánk, olyan, mint egy angol hölgy. Atyja energiája és vidámsága van benne, ha a külső szín és az a pár mondat, amelyet velem váltott, nem csal. Tudom, hogy tervei vannak a munkásaik kis gyermekeinek élelmezése, egészsége és nevelése körül. Hiába faggatom a tervekről, nem mond, csak ennyit:

— Talán, lehet, még nem tudom.

Semmi dicsekvés, az ambíciónak semmi mutogatása, amilyen grációzus lény, olyan meggondolt. Nem mondani el tervet — ez benne van a nagy gazdagok élettanában. Pedig tudom, hogy legfőképpen azért jött: ha

mi elmegyünk, összeül az atyjával, a bátyjainak és az igazgatókkal. Kész projektumai vannak, mint lehet a halálra szántakat az életnek megtartani, az egészségnek nevelni azokat, akik a testi nyomorúságra voltak predesztinálva. A módszer tulajdon az, mint az apjáié, de a lényeg, bizony, egészen más.

Este lett, a műhelyekben az éjszakai munka izzó világossága gyúl ki. A parton a Duna is világos tőle: millió arany koporsószöggel kirakva. Mind mozog, mintha élne és ezért nem szomorú, inkább rejtelmes. És ezen a rejtelmeken keresztül még jobban érdekel az óriási telep és annak az alapítója, mozgatója. Még nyolcz óra sincs, eddig passziózott, — ő mondja — most fog igazi munkába. Mikor eszik, mikor pihen? És egyáltalán mikor fog megpihenni és élvezni munkája gyümölcsét? Mondjuk, most a háború alatt megvette Károlyi László derékegyházi tizezer holdas birtokát, volt is már ott vagy egyszer és ott akar majd megállapodni: gazda lesz, kertész lesz. Én már láttam ilyent, Kovács professzor, a kemény és könyörtelen, otthagya az operációs asztalt, vett egy birtokot — Erdőteleknek hívták — és ott rózsát oltott, violát nevelt, bele is halt. A Nagy Keresőben is ilyen ideális vágy lesz

ez, az anyja, vagy az elmult felesége nevelte bele. Itt fog dolgozni mindvégiglen és készül a háborúra, mert benne lakozik a hit, hogy az örült küzdelem a népek között, ha el is fárad, ki is hül, végkép el nem múl, mindig újra kezdődik. Ameddig az ember él, nem lesz békesség, döng a pöröly, zeng az olvasztott vas és füttyül a golyó.